

dujočo stvarjo, ki je njegovo delo in ji je hotel z blazno, total(itar)no doslednostjo podrediti vse, v njenem imenu vse izničiti, poklekniti tudi »živi bog« sam. Nazadnje se zmerom »vse... izgublja v neskončnem hrumenju viharja in bliskanju svetlob«. In je realna samo bolečina. A je vendar realno tudi neprenehno in nepremagljivo človekovo »prekletstvo, da išče tisto, česar ni«, kot v neki svoji avtorefleksivni opombi izjavlja avtor *Ane*. Prekletstvo, da vsemu spoznanju navkljub zmerom znova poskuša postati »živi bog«. In da se na koncu zmerom znova srečuje zgolj z ničem, kot se z njim srečata »poklicna revolucionarja« Ana in Wallenstein na svojem »strašnem pohodu«. Da zmerom znova krvavi...

Ana nas kot moraliteta uči, kako človek ne sme ravnati, kot tragedija pa nam kaže, da ne more drugače ravnati. Človek se svoji ljubezni in veri, svobodi in svojemu subjektivizmu — »prekletstvu, da išče tisto, česar ni« — ne more odpovedati. A nikdar tudi ne more narediti tako, da bi ne uničeval in ne trpel.

Tako *Ana* seveda ni le tako imenovana politična gledališka igra. V njej gre za temeljno problematiko modernega človeka (subjekta), njegove eksistencialne in družbene kondicije. Za vprašanje o njegovi neizogibni usodi, kakor ga zastavlja moderni svet total(itar)nega subjektivizma in človekovega neizogibnega *pathosa* v njem — svet, v katerem je človek v eni in isti osebi zmagoslavni, gospodujoči, svobodni subjekt in hkrati žrtev in plen svojega lastnega zmagovitega, gospodujočega in svobodnega subjektivizma. Svet, ki je človekov edini realni svet.

Tone
Peršak

Drago Jančar, Severni sij

Starodavna vera uči, da nenavadni dogodki ali pojavi na nebu in na zemlji napovedujejo velike nesreče. Kometi naj bi na primer naznačali kar konec sveta. Pred I. svetovno vojno so ljudje tudi po naših krajih videli na nebu dvoje ali celo troje sonc. Pred II. svetovno vojno je v neki slovenski vasi krava povrgla tele z dvema glavama. Podoben dogodek opisuje v romanu *Severni*

sij Drago Jančar. Gre za nenavadni svetlobni pojav (polarno svetlobo), ki ga povzroča sevanje sonca, spremljajo pa ponavadi spremembe v zemljinem magnetnem polju, in ki so mu v romanu priče prebivalci nekaterih delov Jugoslavije in Srednje Evrope tik pred koncem zime 1938, torej leto in pol pred začetkom II. svetovne vojne. Jančar si je nenavadni pojav izbral za osrednji (naslovni) motiv romana zato, ker mu omogoča in opravičuje delirično razpoloženje, potrebno ob vrhu njegove pripovedi, ko glavni junak Erdman prestopa prag (ali mejo) med normalnimi in duševno bolnimi ljudmi, in ko podoben prag pre-

stopa pravzaprav vsa Evropa in skupaj z njo tudi mesto Maribor, prizorišče Jančarjevega romana.

Zgodba romana se začne 1. januarja 1938, ko se navsezgodaj zjutraj pripelje z vlakom v Maribor trgovski potnik Josef Erdman, ki naj bi tu počakal solastnika tvrdke. J Štastny & Co., s katerim name-ravata osvojiti jugoslovansko tržišče specialne laboratorijske opreme. Čudno je že to, da pride Erdman v Maribor na novoletno jutro, kar pomeni, da je prebil noč v vlakcu in ne v družinskem ali kakšenm drugem veselem krogu. Nadalje se zdi čudno in zlasti njemu nadvse pomen-ljivo to, da takoj po prihodu naleti na »norca«, na »božjega človeka« Fedjatina, ki ga na moč prestraši s svojim krikom: »Hristos voskres . . . Vaistinu voskres.« In čudno je še to, da Jaroslava Štastnyja kratko in malo ni in ni v Maribor, da Erdman nikakor ne izve, zakaj ga ni, vendar sam vzrajno čaka in obtiči v Mariboru, kjer je nekoč, kot otrok kas-neje odseljene nemške družine, preživel otroštvo. Tu ostane tudi zato, ker želi najti cerkev, kjer je kot otrok videl podobo boga ali svetnika z modro kroglo v rokah in s svojo neugnano zahtevo, da hoče to žogo, s katero je motil mašo, dokler ga niso odvedli iz cerkve. Nato se zaplete v ljubezensko razmerje z ženo naključnega znanca iz mariborske »boljše družbe«, ki jo kasneje dva njegova pivska tovariša z družbenega dna okrutno ubijeta, hkrati se vda alkoholu, in ko nazadnje le najde cerkev, ki jo je iskal, doživi noč, ko obsije mesto severni sij, doživi pust s kurenti v Mariboru in poniglavo prekine razmerje z ljubico, znori. Diagnoza njegove bolezni, ki jo zapiše psihiater v Mariboru in jo kasneje z nekaj pridržki potrdijo še psihiatri nacistične Nemčije, se glasi: shizofrenija. Josef Erdman je potemtakem v mestu, kjer je iskal svoje »korenine«, tako rekoč svojo identiteto, doživel razpad osebnosti, kakor je tudi svet okrog njega hkrati doživljal svoj moralni kolaps in nato še najhujšo kataklizmo doslej. Jančar popisuje v romanu vzporedno in enako pozorno tako propad glavnega junaka kot propad sveta.

Roman se, kot rečeno, začne z opisom Erdmanovega prihoda v Maribor, pisanim kakor tretjeosebno pripoved, ki jo krasijo in hkrati bremenijo v glavnem vse značilnosti realistične romaneskne pripovedi. Svojo trditev lahko ponazorim z nekaj začetnimi stvaki: »Erdman je pred železniško postajo zagledal temno pročelje neke hiše. Visoko zgoraj je bilo dvoje oken razsvetljenih. Za hip se mu je zdelo, da ga gledajo oči ždečega mesta. Skozi mokro snežno brozgo je stopil po prazni ulici«. Navedeni stavki lahko rabijo kot neke vrste pripovedo-valčeva legitimacija. Poleg tekočega posredovanja zgodbe je za pripo-ved značilno vsaj še ponazarjanje razpoloženja, kar dosega zlasti z zvo-čno podobo besed in z njihovo asociacijsko nabitostjo (»temno pročelje«, »ždeče mesto«, »mokra snežna brozga«), in t. i. pripovedovalčeva »olimska pozicija«, ki mu omogoča, da ve tudi tisto, kar junak misli (»Za hip se mu je zdelo . . .«), da pozna prihodnost in preteklost in torej vsaj na videz v celoti obvladuje svet romana. Hkrati pa s svojo dikcijo in (pris)podobami vztraja v okvirih realizma (verjetnost, pre-pričljivost, prepoznavnost). Zlasti proti koncu pripovedi se navedenim pripovedovalčevim lastnostim pripovedi pridruži še tako rekoč nepo-

sredno poseganje v zgodbo, nekakšno filistrsko učenjaško ironiziranje in komentiranje dogodkov, junakovih misli in odločitev. Tako se pripovedovalec vzpostavi kot samostojen lik (romana), s katerim se bralec v svojem razumevanju dogodkov in sveta sooča in nemara celo konfrontira, kakor se posredno konfrontirajo ali vsaj stopajo v dialog z njim osebe romana (z lastnim mnenjem o sebi) in nosilci drugih pripovednih načinov, recimo kar jezikov romana.

Že drugo poglavje je namreč pisano povsem drugače: v prvi osebi in v sedanjem času govori o sebi in o svojem prihodu v mestu glavni junak Josef Erdman. Za tema dvema načinoma pripovedi (v skladu z Bahtinovo mislijo o romanu, na katero se v tej analizi vsaj deloma naslanjam — M. Bahtin: Teorija romana. CZ Ljubljana 1982 — raje uporabljam kar besedo jezik) spoznamo v romanu vsaj še tri različne in samostojne jezike: brezosebno in tako rekoč zunajčasno pripoved »zgodovine«, v bistvu objektivno navajanje podatkov in dogodkov iz sedanjosti, preteklosti in prihodnosti romana, ki jo razumem kot avtorjevo pripoved, nadalje strnjene govore ali vsaj povzetke govorov drugih oseb in nazadnje po obsegu najneznatnejši, a za roman pomembni jezik bibličnih (apokaliptičnih) citatov, ki jih vplete avtor v 57. poglavju v opis noči, ko obsije mesto severni sij. Seveda so posamezni jeziki količinsko zelo različno zastopani v romanu. Daleč največ poglavij odpade na prvoosebno junakovo pripoved (52 poglavij od skupno 80), v pripovedovalčevem jeziku je pisanih 17 poglavij, v jeziku zgodovine (avtorja) 10 poglavij, v jeziku drugih oseb 2 poglavji (roman ima v resnici 81 poglavij, ker se zaporedna številka 47 verjetno pomotoma dvakrat ponovi). Če torej pogojno odmislimo, kot bolj ali manj samostojne jezike večine oseb, nastopajočih v romanu, in v medsebojnih dialogih, ki jih kot preme govore navajata ali povzemata in parafrazirata pripovedovalec ali Erdman (dialogov je v romanu pravzaprav malo), lahko ugotovimo, da se nam Jančarjev roman daje v branje v petih med seboj dovolj različnih jezikih.

Za realistično pripovedovalčevo pripoved, ki povsem prevladuje ob koncu romana (od 72. do 80. poglavja), ko Erdman znori in se njegova prvoosebna pripoved konča, je značilno, da se, kot že rečeno, njena prvotna navidezna nevtralnost in pripovedovalec, ki ji je sprva le posredno sooznačeval dogajanje in svet romana, začenja neposredno komentirati in ironizirati dogodke in osebe. Iz objektivnega in nevtralnega opazovalca dogodkov se tako spreminja v udeleženca, ki posega v zgodbo in se do nje opredeljuje in tako sili tudi bralca, naj se opredeli. Ti posegi spominjajo na napovedi in komentarje pripovedovalcev romanov iz 18. in še 19. stoletja, v katerih pripovedovalec največkrat govori s stališča razsvetljenega človeka, ki komentira dogajanje še nerazsvetljenega okolja in opozarja na pogubnost prepuščanja strastem in čustvom. Ker pri Jančarju ni mogoče izenačiti pripovedovalca in avtorja, je jasno, da je tudi ta pripovedovalčeva razsvetljensko/učenjaška »persona« del sveta romana in potemtakem ravno tako ujeta v ris in kaos razpadajočega sveta. Posegi te vrste (pr.: Prihranimo si njegovo nadaljnjo izpoved, ki na naslednjih straneh ne bi mogla izreči ničesar drugega kot priklicati pred nas mučne in nepove-

zane prizore razpadanja.« Ali: »Ne vemo, kaj naj rečemo k tem znanstvenim ugotovitvam. Kajti o različnih znanostih o človeku smo tu že veliko slišali . . .«) sicer lahko delujejo šarmantno in z obujanjem spomina na zgodovinske romaneskne žanre (postmodernizem?) celo nostalgično, vendar sami po sebi, kot zgolj ironiziranje in kot zgolj pogled zviška, opozarjajo na jalovost takšne drže, ki v ničemer ne preprečuje kaosa in razpada sveta in z razvrednotenjem drugih (nerazumskih) vrednot še prispeva h kolapsu in kaotizaciji. Nekdanji razsvetljeni intelektualec, ki je s svojo kritičnostjo bistveno prispeval k nevtralizaciji vseh vrst misticizmov in k znanstvenemu ter tehničnemu napredku, se je s časom spremenil v jalovega filistra, ki zmore le še nekakšno zdravorazumsko ironijo. Tako oblikovan pripovedovalčev lik z njegovim jezikom vred omogoča zaključenost sveta romana, ker se avtor tako umika iz tega sveta in vsaj na videz ne posega vanj (izbor dogodkov je opravil pripovedovalec, ki je sam del sveta romana). To daje prikazu sveta občutek objektivnosti, kot da ne posega vanj nikakršna današnja volja ali ideologija, kot da torej prikaz ni tudi interpretacija, temveč le analiza.

K temu še dodatno prispeva jezik, ki sem ga označil kot (avtorjevo) brezosebno in zunajčasno pripoved zgodovine, pisano, kakor nekakšno kroniko, izpiske iz dokumentov, povzetke časopisnih poročil itd. Ta brezosebni jezik/pripovedni način je v celoti naslonjen na stvarne podatke (tudi o izmišljenih osebah?). Zato tudi ni omenjen na noben čas in enako suvereno posreduje podatke iz dogajalnega časa kot iz preteklosti in prihodnosti. Je torej nekako zunaj časa romana, kot da gre za nekakšne historične dodatke o mestu, v katerem se roman dogaja. Ob pazljivejšem branju pa vseeno tu in tam preberemo stališče, ki ga izreka avtor in ga pravzaprav dokazuje s podatki, ki jih navaja (pr.: »Mesto januarja osemintrideset ždi tukaj in čaka. Večina od tisočtirstososedemnajstih (tujih potnikov, op. T. P.) je odšla naprej ali nazaj, tiste redke, ki so se ujeli vanj in v njem padli, so pobrali zapori, bolnišnice, policijske postaje ali dobrodelne ustanove. Stvar je videti preprosta, toda skrivnost je v tem, da nihče med padlimi ali ujetimi ne ve vnaprej, da se mu bo to, kar se mu ima zgoditi, zgodilo prav tukaj in nikjer drugje. Čaka tudi norišnica, za tiste, ki izstopijo kar tako, da sami ne vejo zakaj. Ti hodijo po neznani deželi zgolj zato, ker imajo terro incognito v sebi«). Govor je torej o usodi in o njeni nepredvidljivosti; kot da avtor obnavlja in ponavlja, s podatki dokazuje starodavno spoznanje ljudske pesmi: »Ena urca je skrita — mor'bit lih nocoj . . .« Na to misel navaja tudi to, da se ta jezik pojavlja vedno na ključnih mestih romana: tako npr. prvo takšno poglavje sledi poglavju o Erdmanovem srečanju s Samso in njegovo ženo Margerito. Nadalje imajo poglavja, pisana v tem jeziku, poudarjen pomen in funkcijo, saj pomenijo nekakšne zadržke v času romana: dogajanje romana se vzpne v nekak vrh in nato s takšnim poglavjem zastane in se šele z naslednjim poglavjem nadaljuje na isti ravni. To vpliva tudi na ritem romana. Funkcija tega jezika, ki se mestoma nekoliko preplete s pripovedovalčevim jezikom, zlasti kadar je govor o posameznih osebah, je v poudarjanju razpoloženja negotovosti in nepredvidljive igre zgodovine (usode), ki

relativizira vse ideologije in družbenopolitične projekte. Čeprav dobiva mestoma tudi ta brezosebni jezik ironičen pridih, zlasti, kadar vsaj na videz povzema vsebino in slog časopisnih poročil iz časa romana (pogl. 32), je vendarle tudi ta mesta še mogoče obravnavati enako prav zato, ker — vsaj navidezno — nevtralnno povzemajo objektivno obstoječe gradivo.

Daleč najboljšežnji del pripovedi je pisan v jeziku junaka Erdmana, ki govori o sebi v prvi osebi in v sedanjem času, pravzaprav ta kot kakšen nenapisan dnevnik. O dogodkih govori Erdman vedno v preteklem času, razglablja pa o njih (na videz neposredno po njih) v sedanjem in sproti, torej pred dogodki, ki sledijo. Ta jezik potemtakem vključuje dva toka: popis dogodkov in junakovih neposrednih odzivov nanje ter razmislek teh dogodkov in samega sebe v njih. Tak jezik in način pripovedovanja omogočata junaku (in posredno avtorju), ki je dokaj negotov in notranje načet (lahko bi rekli odtujen: ima precej lastnosti, ki spominjajo na junake literature absurda), osebne in čustvene poudarke, ki bi si jih moderni pripovednik v tretjeosebni pripovedi najbrž teže privoščil. Sicer pa o slogu prvoosebne pripovedi lahko zapišem, da gre vendarle za realistično pripoved (dikcija, odnos do snovi, besedišče). Junak si prizadeva razumeti svet in sebe v njem in je prepričan, da se lahko do tega razumevanja dokoplje z razumsko analizo, pravzaprav z znanostjo (poudarjeno zanimanje za antropologijo), kar je značilno za realistični stil in realistično pojmovanje sveta.

Jeziku, ki sem ga označil kot govor drugih oseb, daje osnovno značilnost nazorska opredeljenost oseb, ki ga govorijo. Gre v prvi vrsti za dve poglavji: v 42. poglavju povzema avtor Tondichterjevo razlago nemške rasne teorije, utemeljene na preučevanju oblike in indeksa lobanje, v 47. poglavju pa dobesedno navaja govor prosekatorja Bukovskega Erdmanu o dokazih za manjvrednost Židov. V obeh primerih gre za nekakšen usten antropološki esej, ki značilno predstavlja ideologijo, katere nosilci so v največji meri zakrivali kataklizmo, ki se je l. 1938 že jasno napovedovala. S tem jezikom ne mislim tudi na posamezne izjave in dialoge drugih oseb, ki se seveda tudi uveljavljajo s svojimi posebnimi jeziki (npr. jezik Gretice in Katice kot jezik določene sloja, enako Samsov jezik, izrazito oseben Margaretin jezik itn.), vendar se ti jeziki pojavljajo kot tuji jeziki, ki so običajno vključeni (citati, povzetki, parafraze) v jezik avtorja, pripovedovalca ali Edrmana. Tudi te jezike bi seveda bilo mogoče analizirati kot samostojne (vsi izražajo samostojne svetovne in življenjske nazore) znotraj raznojezičnega ustroja romana, ki je po tej plati skoraj reprezentativen (za mnoge slovenske romane je bolj značilno, da avtorjev jezik prežema vse druge jezike v romanu), vendar bi nas takšna razčlemba najbrž zapeljala predaleč v izrazito jezikovno/stilno analizo. Tako pa razumem te jezike predvsem kot gradivo, ob katerem oblikujeta in uveljavljata vsak svoj jezik in vanj vpisani nazor zlasti Erdman in pripovedovalec. Da gre obema prav za to, priča tudi to, da je v romanu malo neposrednega premege govora in da oba raje parafrazirata izjave drugih oseb, kar jima omogoča sproten komentar in ironiza-

cijo. Znotraj njunih jezikov imajo ti drobci tujih jezikov v bistvu naravo simptomov, po katerih sklepata o stanju sveta.

Kot povsem samostojen jezik, ki tudi dovolj tehtno označuje in pojasnjuje svet, se pojavljajo v 57. poglavju tudi s pisavo (kurzivno) izpostavljeni citati, ki opisujejo sodni dan, napoved katerega naj bi pomenila neznana svetloba, ki naj bi napovedala in spremljala prihod Kristusa maščevalca. Ta jezik potemtakem napoveduje, da bo prihajajoča kataklizma po naravi in obsegu kakor apokalipsa, tej pa bo sledil nastanek novega sveta. S tem jezikom sta tako Edrmanova usoda in dogajanje romana v celoti postavljena v najširši možen večnosten kontekst, ki presega celo kontekst zgodovine in daje trpljenju, kajti za trpljenje gre, tudi neki višji, ontološki razlog (smisel).

Če bi se sedaj vprašali, kakšno funkcijo ima v romanu to raznojezičje (ob tem, da je raznojezičje, kot meni Bahtin, temeljna značilnost romana) in čemu se pojavljajo ob najobsežnejši prvoosebni pripovedi junaka še drugačna pripovedovanja, bi lahko najprej ugotovili, da gre za razširjanje vidika: vsak jezik vnaša v roman nov vidik dogajanja in opozarja na ozadja in dodatne razsežnosti dogodkov. Vendar pa ne gre le za različne osvetlitve istega, temveč tudi za vnašanje oziroma imenovanje novih svetovnih nazorov, torej novih podob sveta ali kar novih svetov: vsak jezik imenuje, utemeljuje in oblikuje svoj(ski) svet, ki je svetu drugega jezika vzporeden, čeprav se nemara v določenih razsežnostih prežema z njim, vendar ni isti. Med temi jeziki poteka neke vrste dialog, čeprav ne gre za rašomonsko tehniko (ne gre za različne opise istega dogodka, vsaj ne vedno, kajti zgodba se iz poglavja v poglavje nadaljuje ne glede na različnost jezikov). Ta dialog tudi opredeljuje vse te jezike: besede in stavki učinkujejo »dvoglasno« (Bahtin), zvenijo v skladu z naravo jezika, v katerem so zapisani, v zavesti bralca pa odzvenevajo tudi v luči drugih jezikov (bralca se ob branju Erdmanove prvoosebne pripovedi zaveda in »bere« to pripoved tudi z vidika avtorjevega objektivnega jezika ali z vidika pripovedovalčeve ironije). Svetovi se tako med seboj spopadajo ali vsaj soočajo, potrjujejo ali zanikujejo. Mestoma se, kot rečeno, jeziki tudi prepletajo med seboj (pretirana shematičnost bi romanu škodovala): tako npr. avtorjev jezik vdira v Erdmanov opis večera pri Samsovih itn. Skozi raznoličnost jezikov se manifestira raznolikost družbenih in individualnih zavesti o svetu, ki vsaka zase in po svoje konstituirajo svoj(ski) svet. Vsakega od teh jezikov govori neki »govoreči človek«, a za nas je tokrat gotovo najpomembnejši glavni junak, ki je prapodoba (arhetip) sodobnega človeka v Jančarjevem romanu.

Pri tem je treba poudariti, da je Erdman v Mariboru tujec, čeprav je bil tu rojen in se je zdaj vrnil v Maribor, da bi našel svoje korenine (izgubljeni dom, identiteto). Svet in junak sta si tuja, celo nasprotna in hkrati usodno povezana; svet je junaku izgubljeni dom, vendar je junak temu svetu (domu) odtujen. Junak prihaja v svet z določenim namenom: predvsem želi najti cerkev, kjer je kot otrok videl podobo starca z modro kroglo v rokah, in si razložiti, kaj se je tedaj z njim zgodilo, ker upa, da bo tako našel osebno integriteto in identiteto. Hkrati skuša razumeti (raziskati) družbeno dogajanje okrog sebe, ki zbuja

v njem strah in občutek negotovosti in nezadržnega drsenja v propad in kaos (v svojih pijansko shizofrenih halucinacijah čuti drsenje tal izpod nog v reko, in ko končno najde cerkev, ki jo išče, se mu zdi, da je modra krogla kot po obdukciji razrezana in ponovno sešita z pro-sektorsko nitjo). Po tem, da stopa v svet romana z določenim načrtom, je Erdman blizu junaku tradicionalnega evropskega romana, čeprav on nima namena spreminjati sveta, on želi svet samo še razumeti (in spreminiti kvečjemu sebe), ker že sluti, da je spreminjevalna akcija nesmiselna in vnaprej obsojena na neuspeh. Po tem je bližji junaku modernega romana. Da je legitimen otrok evropskega novega veka, pa priča njegova vera, da je mogoče svet raziskati in razumeti znanstveno. Od tod njegovo zanimanje za antropologijo, ki pa ga pripelje do čudnih zastranitvev: po eni strani v neznanstveni šarlatanizmu (zanimanje za okultizem in parapsihologijo) in v ubadanje z ideološkimi zastranitvami znanosti.

V mesto pride pravzaprav z dvema načrtoma (skupaj z Jaroslavom Štastnyjem naj bi osvojila jugoslovansko tržišče posebne laboratorijske opreme, a Jaroslav se v romanu ne pojavi, Erdman sam pa v tej smeri sploh ne poskuša delovati), vendar nobenega ne uresniči. Cerkev, ki jo išče, sicer najde, vendar ne najde tudi svoje identitete, temveč prav nasprotno: znori, torej dokončno izgubi identiteto in integriteto osebnosti. Izkaže se, da je veliko bolj objekt (sveta) kot subjekt, saj zmore zelo malo resnično voljnih dejanj in se ves čas prepušča vodenju drugih ljudi (tudi Margarita si vzame njega in ne on nje). Tudi po tej plati je bližji junaku modernega romana, ki se zaveda nesmiselnosti poseganja v svet in svoje odtujenosti. Erdman ves čas ve, da ne bo nič opravil, in tudi odločitev, ki jih vendarle sprejme, ne uspe uresničiti, ker v samem sebi nima nobene čvrste opore, saj nima dejanske osebnosti (identitete) in njegovo dejansko prizadevanje je usmerjeno prav v to, da bi odkril, kdo ali kaj je. To iskanje nečesa, česar seveda ni mogoče najti, ga vodi v vedno hujši razkroj. Zato je logično, da nenavadno hitro zaide v družbeno obrobje (v sebi nima kriterijev, ki bi ga zadržali v določenem okolju). Prepušča se brezciljnemu popivanju z lumpenproletarci in norci in se tako umesti v prostor absurda in kontekst bližajoče se kataklizme. V Jančarjevem romanu ima tako absurd ob običajnih filozofskih predvsem psihološke in tudi sociološke razloge in pomene. Gre za nadvse natančen popis razpada osebnosti in hkrati za popis zgodovinskih in družbenih vzrokov zanj.

Erdman že stopi v svet notranje razklan. Vse, kar začne, počne tako, kot da ni docela predan svojemu početju. Ves čas se opazuje: en del njega deluje, drugi del to opazuje in relativizira in tako blokira delovanje. Tudi zato Erdman ne obvladuje položaja, v katerem je, in ne ravna položaju ustrezno. Ve in čuti, da je nekako nepojasnjeno vpleten v številne družbene in družabne drame, čeprav ne ve, kako in zakaj v resnici gre, zato se ne more odločiti, kako naj se vede in deluje. Od tod tudi njegov nenehni občutek osamljenosti in vera, da bo razloge za vse to našel nekje v svoji preteklosti, ko se je, po njegovem mnenju, moralo zgoditi z njim nekaj usodnega. Kot že tedaj ni uspel dobiti modre krogle, tako sedaj ne zmore storiti ničesar,

kar želi: »Ni mi prav jasno, zakaj sem šel tja ... Včasih se mi zdi, da ne znam reči ne, kadar bi bilo to najbolj potrebno.« Ali: »Vedel sem, da bom ta dan še pil. Ne samo zaradi tega razbrzdanega dne, polnega glasnih ljudi, tudi zaradi današnjega jutra, zlasti zaradi tistega nesrečnega jutra, ko nisem našel in zmogel nobene prave besede ali kretnje.« In že v naslednjem stavku Erdman res pije »smrdljivo« žganje z Glavino in Fedjatinom.

Vprašanje identitete pa ni le Erdmanov problem. Tudi Markoni starejši in mlajši si srdito prizadevata vsak za svojo identiteto. Prav tako Margerita išče svojo (drugo) identiteto in želi biti nekaj drugega, le to ne, kar je. Po drugi strani pa posamezne osebe najdejo svojo samoizpolnitev (identiteto) v pripadnosti določeni skupnosti in njeni ideologiji. Edina res integralna osebnost je Fedjatin, ki pa je že onkraj (»božji otrok«) in po svoje in nenavadno tudi Glavina s svojim nepoptljivim sovraštvom do vseh in vsega.

Poudarjeno raznojezičje romana (in posredno tudi junakova usoda) priča, da je v romanu prikazan svet, ki ni en, enoten in zaprt, svet, v katerem ne vlada ena ideja ali bog in ne govori samo enega jezika. Gre za svet, v katerem sploh ni več nobene in nikakršne resnično zavezujoče enotnosti in enosti, obstojajo samo še nezadostni nadomestki, ideološki projekti, okrog katerih se tem bolj strastno zbirajo posamezne skupine ali sloji, ki se med seboj borijo za moč in oblast. Vsaka od teh skupin ima svoj jezik in vsak od teh jezikov sporoča in posreduje drugačno podobo sveta. Vsak jezik oblikuje in utemeljuje svet v celoti, četudi maloplastno in malobarvno (ideologija vedno pomeni redukcijo). Lahko bi torej rekli, da gre za razkrojeni svet, v katerem ni več mogoč nikakršen resnični dialog (in pluralizem). Ta svet spominja na leglo podgan, v katerem se je populacija pretirano namnožila in je le še vprašanje časa, kdaj bo prišlo do spopada vseh z vsemi. To potemtakem ni več svet demokracije, temveč je že svet anarhije in kaosa, svet zgolj še navideznih vrednot, ki je tik pred eksplozijo.

In ta Jančarjev, na videz zgodovinski svet (iz l. 1938) je vendarle tudi podoba današnjega sveta, ki je še vedno brez resnično zavezujočih vrednot in resnice in v katerem še vedno vladajo ideološke reducirane resnice, torej ne bog, ne filozofsko ali znanstveno dognana srž in ne življenje po sebi (posamezno in neponovljivo, bit), temveč ideološko/grupne vizije, v imenu katerih (običajno) manjšine vladajo večinam. Edina realno obstoječa vrednost je potemtakem moč (oblast), naj se maskira z na videz še tako humano vizijo; vsakdanja praksa seveda to resnico nenehoma razkriva, zato večina (podobno kot v Jančarjevem romanu) teži po materialni blaginji in moči ali po ničemer in samo vegetira (v svetu in tudi v Jugoslaviji je danes neprimerno več lumpenproletariata kot kdajkoli prej). Jančarjev roman tako lahko razumemo in beremo tudi kot opomin, čeprav to ne želi biti.